

JAKAB ÉVA*

Munkavállalók az ókori görög szerződési gyakorlatban

A Jubiláns, Czucz Ottó egyetemi tanár a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának meghatározó személyiségei közé tartozik évtizedek óta. Még hallgatóként ismertem meg – a munkajog és a szociális, társadalombiztosítási jog előadójaként és vizsgáztatójaként. Hazai és nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő munkássága előtt kíván tisztelegni jelen tanulmány.

A munkavégzésre irányuló jogviszonyok a modern jogrendszerekben is igen változatos képet mutatnak, hisz a munka jogügyletekbe való öltöztetésére fokozottan érvényes a megfigyelés, hogy a jog mindig az adott társadalmi-gazdasági rendszer függvénye, a kultúra része. Roger Cotterrell ezt így foglalja össze: „The idea of legal culture entails that law (as rules, practices, institutions, doctrine, etc.) should be treated as embedded in a broader culture of some kind. This culture may, but need not necessarily, be seen as wider than the lawyer’s or lawmaker’s professional realm of law. Certainly, elements that make up the ‘official’ world of law (for example, lawyers’ and lawmakers’ practices, traditions and professional understandings) may be seen as themselves comprising a culture – some kind of complex totality of meaning and experience. Often, however, conceptions of legal culture encompass much more than this professional juristic realm. They refer to a more general consciousness or experience of law that is widely shared by those who inhabit a particular legal environment, for example a particular region, nation, or group of nations.”¹

Roger Cotterrell megállapításai a jogviszonyok történeti aspektusú megközelítésére is helytállóak: ha jogrendszereket, jogintézményeket történeti távlatokban szeretnénk összevetni (ami az elmélyült jogdogmatikai kutatások elengedhetetlen része a jogfejlődés minden korszakában), akkor nem pusztán a normarendszer, az írott vagy íratlan jog szűkös keretein belül kell vizsgálódnunk. Sokkal értékesebb eredményekre juthatunk, ha a jogélet, a jogi kultúra komplexitásából indulunk ki, a jogintézmények funkcionális elemeit tanulmányozzuk és vetjük össze.

A jogtörténész a saját kutatási területéből szeret példákat hozni, ezért ez a tanulmány a munkavégzésre irányuló szerződési modellek közül vizsgál egy sajátos formát, amely a Római Birodalom hellenisztikus provinciáiban igen elterjedt volt. Számos forrás, pa-

* tanszékvezető, egyetemi tanár, SZTE ÁJK Római Jogi Tanszék

¹ R. COTTERRELL: *Comparative Law and Legal Culture*. In: M. Reimann - R. Zimmermann (szerk.), *The Oxford Handbook of Comparative Law*, Oxford, 2006. 710. p.

piruszon fennmaradt okirat igazolja a jogélet leleményességét, amely a már meglévő okirati minták konstruktív alkalmazásával oldott meg nehezen szabályozható jogi problémákat. A jogtörténeti kirándulás tehát az ókorba, azon belül is egy hazánkban kevésbé művelt területre, a jogi papirologia világába vezet.

A Nílus völgyének rendkívül száraz éghajlata következtében a közhasználatú íráshordozó, a papirusz jól konzerválódott és százezres példányszámban maradt az utókorra; e gazdag forrásanyagnak eddig csak töredékét tudták kommentált kiadások formájában publikálni a kutatók. Ez azt jelenti, hogy a mindennapos jogélet dokumentumai évről évre válnak közkinccsé, azaz ismeretanyagunk folyamatosan bővül, gyarapodik, megújul ezen a területen. A munkavégzésre irányuló szerződések társadalmi-gazdasági kontextusát illetően szem előtt kell tartani, hogy az akkori Egyiptom életében a rabszolgamunka viszonylag kis szerepet játszott.² A Birodalom többi részével összehasonlítva szembevetendő, hogy az egyiptomi őslakosság nagyszámú, olcsó munkaerővel látta el a piacot, amely összességében rentábilisabb volt a komoly beruházást igénylő rabszolgamunkánál.

Munkavégzésre irányuló jogviszonyok különböző jogi formában jelennek meg a dokumentumokban: például *paramoné* szerződés, munkaszerződés, szórakoztató ipari szerződés, vállalkozói szerződés, dajka-szerződés, burkolt munkaviszonyok (pl. bérleti szerződés mellékegyezményeikben) vagy tanonc-szerződés alakjában. Itt most a *paramoné* szerződéssel foglalkozunk részletesebben, melyet mai modern jogi gondolkodásunk az atipikus szerződések közé sorolna.³

A szerződési típust sokszor maguk a kétezer évvel ezelőtti források is *paramoné*-szerződésnek nevezik, ezért ez az elnevezés terjedt el a szakirodalomban is. A *paramoné* ógörög szó, amelynek jelentése az angol nyelvű, oxfordi ókortörténeti szakszótár, a Liddell-Scott⁴ szerint a következő: a főnévi forma elsősorban az „obligation to continue service, endurance, constancy” és „keeping” jelentésárnyalatokkal fordul elő; a melléknévi forma, a *paramónimosz* a „constant, steadfast, permanent” jelentéssel diagnosztizálható. A papiruszok jogi terminológiáját feldolgozó német nyelvű, a 20. század elején F. Preisigke által összeállított szótárban a következő jelentésárnyalatokat találjuk a *paramoné* főnévre: „Ausharren, Festigkeit, das auf Durchhalten gegründete Dienstverhältnis, Gehorsam des Hörigen, Konservierung (des Dienstes)”, míg a melléknév (*paramónimosz*) tipikusan a „dabeibleibend” értelemben fordul elő.⁵ Az ógörög szó jelentése tehát az irodalmi szövegekben általában „kitartás, állandóság, megtartás” vagy „maradandó, permanens”. Míg jogi kontextusban a főnévi és melléknévi forma egyaránt az itt vizsgálandó munkaviszonyhoz kapcsolódik és a maradásra, a munkaviszony bizonyos ideig való megőrzésére, illetve a munka-

² F. DE MARTINO: *Wirtschaftsgeschichte des alten Roms*. München, 1985. 20 pp.

³ Például az alábbi papiruszok tartalmazzak ilyen szerződéseket: P. Yale 26 (Kr. e. 3. sz., Hibeh), BGU VI 1258 (Kr. e. 2. sz., Hermoupolis), BGU IV 1126 (Kr. e. 8. Alexandria), PSI X 1120 (Kr. e. 1. sz.), P.Oxy. IV 731 (Kr. u. 8-9., Oxyrhynchos), P.Tebt. II 384 (Kr. u. 10. Tebtynis), P.Mich. V 241 (Kr. u. 16. Tebtynis), P.Mich. II 121 recto III, iii (Kr. u. 42. Tebtynis), P.Mich. II 121 recto IV, viii (Kr. u. 42. Tebtynis), P.Alex. 8 (Kr. u. 106. Boubastos), P.Oxford 10 (Kr. u. 98-117. Theadelphia), P.Dura 20 (Kr. u. 121. Dura), P.Bad. II 22 (Kr. u. 126. Alexandria), P.Mil.Vogl. IV 227 (Kr. u. 138. Tebtynis), P.Ross.Georg. II 18 IV (Kr. u. 140. Arsinoites), P.Ross.Georg. II 18 XXV (Kr. u. 140. Arsinoites), P.Ross.Georg. II LXIV (Kr. u. 140. Arsinoites), P.Flor. I 44 (Kr. u. 158. Arsinoe), P.Merton III 105 C (Kr. u. 164. Tebtynis), P. Aberd. 56 (Kr. u. 176. Ptol.Buerg.), P.Dura 17 D (ca. 180. Dura) – a 2. századnál későbbi keletkezésű okiratokat e tanulmány nem elemzi.

⁴ H.G. LIDDELL – R. SCOTT: *A Greek English Lexicon*. Oxford, 1966. (reprint).

⁵ F. PREISIGKE: *Wörterbuch der griechischen Papyrusurkunden*. Berlin, 1927.

vállaló feltétlen engedelmességére utal.⁶ Magát a jogviszonyt akkor lehet akár hozzávetőlegesen is definiálni, ha először néhány okiratot közelebbről is szemügyre veszünk.

P. Oxford 10 a töredékesen fennmaradt dátumozás szerint Trajanus idejében, azaz Kr. u. 98-117. között készült Theadelphiaiban (a pontos dátum nem maradt fenn).⁷ Figyelemre méltó, hogy a dokumentumot hivatásos okiratkészítő, jegyző vetette papiruszra. Ez azt mutatja, hogy a szerződő felek gondosan, a költségeket sem kímélve igyekeztek kifogástalan jogi formába önteni megállapodásukat. A szöveget a kötelezettek, Arész és felesége szemszögéből fogalmazták. Szerződő partnerük Lucius Bellenus Gemellus római polgár, akit azonban rabszolgája, Epagathosz képviselt az ügyletkötésnél.⁸

Az okirat többes szám harmadik személyben, objektív stílusban fogalmazódott. Arész és felesége, Thermouthész elismerik (*homologouszin*), hogy átvettek 20 ezüst drachmát Epagathosztól.⁹ A szerződő felek egyike, Thermouthész nő, azaz korlátozottan cselekvőképességű, ezért törvényes képviselő (gyám, *kyriosz*) gyanánt a férje, Arész jár el a nevében (10-11. sor). Mivel a gyám a görög szerződési gyakorlatban általában kezességet is szolgáltat, azaz helyállt a gyámolt tartozásaiért, okiratunkban férj és feleség *de facto* egyetemes adóstársaként kontrahált.

Az okirat szövegéből egyértelműen kitűnik, hogy a jogosulti (munkaadói) oldalról csak a rabszolga, Epagathosz volt jelen a jegyző irodájában, ő működött közre a szerződéskötésnél és ő fizette ki a 20 ezüst drachmát a kötelezettek kezeihez. De a 11-12. sor tanúsítja, hogy a rabszolga csak közvetítő (quasi ügynök), aki ura javára, az ő nevére köti meg a szerződést. Az okirat a nyugtázott 20 drachmát kölcsönnek (*parachréma*) nevezi; kifejezetten rögzítésre kerül annak készpénzben, kézzől kézre történő folyósítása. A szöveg további kikötéseiből kitűnik (20. sor), hogy a 20 drachma egyhavi munkabérnek felel meg (azaz egy viszonylag szerény összeg). Az ógörög jog általános szerződési szabályai szerint tulajdonképpen az előre kifizetett, ténylegesen folyósított és nyugtázott egyhavi bér jelenti a kötelelem-keletkeztető tény: az összeg átvétele köti a munkavállalót, hogy a szerződésben vállalt egy éves időtartamra ténylegesen a munkaadónál marad, rendelkezésére áll.¹⁰

Az okirat pontosan rögzíti a kötelezett munkaköri leírását is: Arész disznópásztori minőségben vállalt szolgáltatást, feladatköre Gemellus nyájának terelgetése a legelőkön és földeken, és ezen túl is minden olyan munka elvégzése, ami általában a kondás feladata szokott lenni.

Az okirat úgy fogalmaz, hogy a határozott idejű munkavégzést az előre kifizetett és átvett összeg kamatainak fejében vállalja a kötelezett, Arész. Ez azonban nem tűnik helytállónak, hisz a kifizetett 20 drachma csekély összeg ahhoz, hogy a munkaerő rendelkezésre bocsátásának ellenértékét (a korabeli ár-érték viszonyok tükrében) havi kamatai fedezhetnék. Ez ellen szól az is, hogy a szerződés maga is rögzíti, hogy a munkavállalót havi bér, még hozzá havi 20 drachma illeti szolgálataiért (22. sor). Az ellentmondás úgy oldható fel, hogy a

⁶ VÖ. J. HERRMANN: *Personenrechtliche Elemente der Paramone*. RIDA 3. Ser. 10 (1963) 161. P. KOSCHAKER: *Über einige griechische Rechtsurkunden aus den östlichen Randgebieten des Hellenismus*. Abh. der sächs. Ak. der Wiss. Phil.-Hist. Kl. 42 (1931) 25.

⁷ Theadelphia kis lélekszámú település volt a fejlett mezőgazdasággal rendelkező Fayum kerületben.

⁸ Lucius Bellenus Gemellus személyét más okiratokból is ismerjük, vö. P. FAY. 91.

⁹ A nők ebben a korban a római jog szabályai szerint korlátozottan cselekvőképességek voltak, ezért törvényes képviselővel köthettek szerződést.

¹⁰ Vö. H.J. WOLFF: *Die Grundlagen des griechischen Vertragsrechts*. ZRG RA 74 (1957) 26–72. pp.; E. JAKAB: *Risikomanagement beim Weinkauf. Periculum und Praxis im Imperium Romanum*. München, 2009. 73–78. pp.

jegyző minden bizonnyal szerződési minták alapján dolgozott. A mintaszerződésben valószínűleg magasabb összeg szerepelt illetve a mintául használt formula valószínűleg nem tartalmazott külön kikötött, időszakonként visszatérően fizetendő munkabért. Igen valószínű, hogy az okiratot több szerződési mintából szerkesztették egybe és figyelmen kívül hagyták azt a tényt, hogy a felek a konkrét szerződésben 20 ezüst drachma havi bért alkudtak ki; azaz 12x20 drachma, 240 drachma volt az éves leszerződött munkabér.

Úgy tűnik, hogy különböző szerződési mintákat kombinálhatott a jegyző a szerződési bírság kikötésénél is – ugyanis többféle bírság megfizetésére is kötelezik Arészt szerződészegés (elsősorban a munkavégzés lejárat előtti, egyoldalú beszüntetése) esetén. Egyrészt a hellenisztikus jogi kultúrában szokásos másfélszeres (*hemiolion*) megfizetésével, másrészt ráadásul még napi 2 drachmával is tartozik a munkaadójának, ha egyoldalú felmondással idő előtt otthagyná a kondási munkakört. Ugyanakkor a római szerződési gyakorlatban elterjedt *duplum* (az előzetesen átvett összeg kétszeresének) a megfizetésére is kötelezi őt a szöveg.

A gondosan szövegezett, részletes és jogi garanciákat rögzítő okirat szép példája a munkavégzésre irányuló jogviszonyokat tartalmazó *paramoné* szerződéseknek. A szerződéskötéskor lefizetett pénzösszeg (amelynek nagysága igen különböző az okiratokban) fontos dogmatikai funkciót tölt be ezekben a megállapodásokban. Egyrészt a görög-hellenisztikus szerződési jog nem ismerte a konszenzuális szerződés koncepcióját. A pusztá megállapodás peresíthetőségének hiányát, a kikényszeríthetőség problémáját a szerződési gyakorlat jövőbeli szolgáltatások esetén úgy orvosolta, hogy az adós valójában a szerződő partner által eszközölt előteljesítés elfogadásával kötelezte magát a *pactum*, a kifizetést kísérő mellékegyezményben foglaltak teljesítésére.¹¹

Az előteljesítés a *paramoné* szerződésekben azonban egy második, fontos funkciót is betöltött. A „foglaló” gyanánt lefizetett pénzösszeg a folyamatos munkavégzésre irányuló, határozott idejű jogviszony egész időtartama alatt az átvevőnél (a kötelezetté) maradt. Ennek elsősorban az volt a célja, hogy garantálja a munkavállaló „maradását”. Hisz a kölcsönként való okiratba foglalás azzal a joghatással járt, hogy a munkaviszony lejárat előtti, egyoldalú felmondása esetén a munkavállalót a kölcsönszerződés felelősségi és kockázatelosztási szabályai szerint marasztalták: felróhatóságtól független, objektív felelősség terhelve a „kölcsönösszeg” és az annak biztosítására szolgáló szerződési bírságok haladéktalan, azonnali megfizetésére. Egy esetleges igényérvényesítés többnyire súlyos likviditási problémákat váltott ki, azaz a munkavállaló csődjét okozta.¹²

Egészen más jellegű a szerződő felek viszonya a P. Dura 20 alatt kiadott, Kr. u. 120-ból származó okiratban.¹³ A munkavállaló itt 400 drachma készpénzben való átvételét nyugtázza és a kamatok fejében kötelezi magát, hogy a hitelezőnél „marad”. A kölcsönösen kialakított *paramoné* kötelezettség időtartama alatt a szöveg szerint kifejezetten „rabszolga munkákat” kell végeznie: azaz közelebbi részletezés nélkül bármit, a munkaadója tetszése szerint. Sem napközben, sem éjjel nem hagyhatja el a házat a munkaadó (hitelező) engedélye nélkül. Ha mégis eltávozna, minden házon kívül töltött napra 1 drachma szerződési bírságot kell fizetnie. Ha a munkavállaló megbetegedne, akkor is legfeljebb 7 napot maradhat távol a munka-

¹¹ H.J. Wolff ezt az első pillantásra szokatlan szerződési koncepciót a „Zweckverfügung” tanával magyarázta, vö. fent lj. 10.

¹² A kölcsönszerződés felelősségi szabályaihoz az ógörög jogban vö. H.-A. RUPPRECHT: *Untersuchungen zum Darlehen im Recht der Graeco-ägyptischen Papyri der Ptolemäerzeit*. München, 1967. 23–38. pp.

¹³ A Dura-gyűjtemény papiruszai Dura Europoszból, Syria provinciai városból származnak.

helyétől. Ha tovább maradna távol, akkor szintén napi 1 drachma bírság megfizetésére köteles. A munkavállaló a továbbiakban kifejezetten lemond arról az alanyi jogáról is, hogy esetleg embertelen bánásmód, kínzás miatt oltalomért folyamodhasson, a munkaadó házából elmenekülve valamely szentélyben menedéket kérhessen.¹⁴

Figyelemre méltó, hogy ugyanakkor a munkaadó (hitelező) arra is kötelezi magát, hogy a munkavállalónak a munkaviszony egész időtartama alatt ételt és ruházatot biztosít. A szöveg szerint ez a „munkaviszony” csak a hitelezett pénzösszeg maradéktalan visszafizetésével szűnhet meg. Megállapítható, hogy a többi *paramoné* szerződéssel összevetve az itt lefizetett 400 drachma igen magas összeg. A napszamosok akkori keresete legfeljebb napi 1 drachma körül mozgott; ennyi az okiratunkban kialakult szerződési bírság is a munkából mulasztott napokért.¹⁵ Ehhez járul, hogy P. Dura 20 szerint ennél a munkavállalónál semmilyen jövőbeli pénzbeli (a már átvett összegben túli) ellenszolgáltatást nem irányoztak elő a folyamatos munkavégzés ellentételezésére; a napi élelem és a feltétlenül szükséges ruházat az egyetlen, amit a munkavállaló számára a jövőben folyósítani fog a munkaadó. Ezek alapján feltehető, hogy a munkavállalónak ténylegesen soha semmi esélye nem volt a kölcsönvett pénzösszeg visszafizetésére. A 400 drachmát gyakorlatilag csak akkor tudta volna valaha is visszaadni, ha ezt a tőkét az átvétel után azonnal érintetlenül betette volna a bankba. Ennek azonban igen kicsi a valószínűsége. A kontextus sokkal inkább arra utal, hogy a pénzre adóssága törlesztéséhez volt sürgősen szüksége, és az önkéntes „rabszolgaságba vonulás” volt az egyetlen lehetőség a harmadik felé fennálló tartozása kiegyenlítésére. A megalázó „munkaszerződés” megkötése még mindig előnyösebb volt számára, mint a teljes személyi megsemmisülést („social death”) jelentő, a becstelenség állapotába taszító végrehajtás. A tényállást mérlegelve felmerül az a kérdés, hogy a szerződésben vállalt bírságot (például hosszabb betegség esetén a napi 1 drachmát) vajon hogyan tudta volna kiegyenlíteni a rabszolgasorba süllyedt munkavállaló?

Egyértelműen adórszolgasági helyzetet rögzít P.Mil.Vogl. IV 227 is, amelyben a munkás 1.800 drachmával tartozik a munkaadónak.¹⁶ A felek kikötötték, hogy nemteljesítés esetén (ha az adós lejáratkor nem tudna teljesíteni) a kölcsönszerződés munkavégzésre irányuló (*paramoné*) jogviszonnyá alakuljon át. Az adós köteles lesz a hitelező háza táján bármilyen munkát elvégezni, amellyel azonban csak a kamatfizetési kötelezettségét váltja ki. A tartozás a tőkére nézve továbbra is fennmarad, akármeddig is szolgál az adós quasi rabszolgaként a hitelezőnél. Viszont a hitelező élelmet, ruhát biztosít neki és fizeti a (szabad embereket sújtó) fejadót is helyette.¹⁷ Ugyanakkor ha a hitelező nincs megelégedve a munkával, vagy esetleg már nincs szüksége a munkás szolgálataira, bármikor megindíthatja ellene a végrehajtást.

P. Tebt. II 384-ben (Kr. u. 10-ből) egy testvérpár (Harmiyszisz és Papnebtynis) elismeri, hogy 16 drachmát átvett készpénzben a szerződő partnertől. A kamatok fejében

¹⁴ A rabszolgákat megillető, humanitárius alapú menedékhez vö. A. CHANIOTIS: *Die Entwicklung der griechischen Asylie: Ritualdynamik und die Grenzen des Rechtsvergleichs.* in: L. Buckhardt – K. Seybold – J. von Ungern-Sternberg (Hg.), *Gesetzgebung in antiken Gesellschaften*, Berlin, 2007. 233–234 pp.

¹⁵ P. Yale 26 szerint minden munkából mulasztott napra 3 obolusz a bírság, P. Tebt. II 384 nem napokra bontva, hanem egy összegben 100 drachma bírságot szab ki a munkából való távollmaradás esetére.

¹⁶ Hasonlóan P. Aberd. 58.

¹⁷ Nem ritkán a magas adófizetési kötelezettség juttatta a szabadokat is ilyen rabszolgasághoz hasonló állapotba. Vö. H.-A. RUPPRECHT: *Einführung in die Papyrskunde*. Darmstadt, 1994. 74–82. pp.

kötelezik magukat, hogy fiatalabb testvérük, Paszion egy éven át szövőmunkásként szolgál a munkavállaló (hitelező) házában. A 16 drachmán kívül a munkaadó ételt, ruhát ad a munkásnak, kifizeti az állam felé a ráeső fejadót és még némi (a szerződésben nem számszerűsített) havi fizetést is folyósít neki.¹⁸ Ebben az okiratban is szigorú szerződési bírság köti a munkavállalót a munkahelyéhez: sem nappal, sem éjjel nem hagyhatja el a munkaadó házát. Ha mégis eltávozna, 100 drachma bírságot kell fizetnie.¹⁹

A következő dokumentum, BGU IV 1126 szerződési kikötései némileg eltérőek, ezért a felek közötti jogviszony a munkavállalóra nézve kevésbé tűnik hátrányosnak. Ebben az okiratban is egy kölcsönként kifizetett összeg átvételét nyugtázza a kötelezett, egy asszony, aki ellenszolgáltatásként vállalja, hogy három évet át dolgozik a hitelező (egy másik asszony) kocsmájában, ahol ételmezt és ruhát is kap. A munkavállaló itt is *paramoné* kötelezett: ha elhagyná munkahelyét, nagy összegű pénzbírság megfizetésére lehet őt perelni. A szerződés azonban a munkavállalóra nézve összességében mégis kedvezőbb feltételeket tartalmaz a fent elemzettekénél. Ugyanis, ha a pincérnő a három éven keresztül kifogástalanul dolgozik, akkor megszűnik a *paramoné* kötelezettség, és a szerződéskötéskor részére folyósított tőkét (kölcsönösszeget) sem kell visszafizetnie, hanem még 40 drachma munkabér is jár neki.²⁰

A tényállást mérlegelve úgy tűnik, hogy a munkaadó itt egyszerűen előteljesített, azaz a munkabér jelentős részét előre folyósította a munkavállalónak. A felek azonban nem munkaszerződés formájában foglalták okiratba a megállapodásukat. Ennek oka a görög szerződési jog eltérő felfogásában keresendő: a görög jog nem ismerte a konszenzuális szerződés koncepcióját, ezért a felek (és az őket segítő írnok, jegyző vagy okiratszerkesztő) jövőbeli szolgáltatásra irányuló megállapodásukat igyekeztek olyan jogi formába öltöztetni, amelynek végrehajthatóságát biztosította a hatályos jogi környezet. Kézenfekvő megoldásként kínálkozott a kölcsönszerződés: a kölcsönbe adott pénzüsszeg visszakövetelésére már az archaikus jogrendszerek is ismerték a gyors és effektív (az adós személye és vagyona elleni) végrehajtást. Ha a munkabér (vagy annak egy része) előzetesen kölcsön gyanánt került kifizetésre a munkavállaló kezébe, helyzete látszólag kedvezőbb, hisz az ő részéről még semmilyen szolgáltatás nem történt, mégis már a kezében az ellenszolgáltatás. Itt azonban vissza kell utalni a görög szerződési jog sajátos gondolkodására, mely szerint éppen az előteljesítés, a pénzüsszeg átvétele és az ahhoz kapcsolódó mellékegyezmény keletkezeti a kötelmet a vállalt szolgáltatás teljesítésére.²¹

Néhány szerződés a munkabért részben pénzben, részben *naturalia* formájában (természetben) köti ki. Így például P.Alex 8 (Kr.u. 106) szerint a munkás 44 drachmát kap

¹⁸ Vö. A. BERGER: *Die Staffklauseln in den Papyrusurkunden*. Leipzig-Berlin, 1911. 171. p. J. HENGSTL: *Private Arbeitsverhältnisse freier Personen in den hellenistischen Papyri bis Diokletian*. Bonn, 1972. 21. p.

¹⁹ Hasonlóan harmadik személy terhére szóló kötelezettségvállalás található P.Flor. I 44 alatt: a szülők a szerződők, akik fiukat adják rabszolgához hasonló szolgálatba. Hasonlóan P.Merton III 105. SB IV 7358 esetén viszont egy leány a munkavállaló, aki apja 18.000 drachmás adóssága miatt vállalja magára a rabszolgához hasonló állapotot: a hitelezőnél marad, nála fog dolgozni, elsősorban szövőnőként és általános háztartási alkalmazottként.

²⁰ Hasonló feltételeket találunk a PSI X1120 alatt kiadott okiratban. Vö. BERGER, *Strafklauseln*, 172. p.; KOSCHAKER, *Rechtsurkunden*, 17. p.

²¹ Vö. WOLFF, *Vertragsrecht*, 35. pp.

kéhez előre, a szerződés megkötésekor – de ehhez még havonta 2,5 *artaba*²² gabona kimérését ígéri neki a munkaadó.²³

P.Bad. II 22 alapján a munkásnak 100 drachma került kifizetésre előteljesítés gyanánt, aminek fejében folyamatos munkavégzést vállalt határozatlan ideig. Szerződés-szegés esetén a másfélszerest (*hemiolion*) és ezen túl még 100 drachmát köteles szerződési bírságként megfizetni a munkaadó felé. Ugyanakkor ebből a szerződésből az tűnik ki, hogy gondos és szorgalmas munkavégzés esetén sor kerülhet a kötelelem megszüntetésére, az adós (munkás) „felszabadítására”.²⁴

A papiruszok világából merített példák betekintést engednek a Római Birodalom egyik legfontosabb provinciája, Egyiptom mindennapos életébe. A rabszolgákat viszonylag kis számban foglalkoztató egyiptomi gazdaság munkaerőpiacán az elszegényedett társadalmi rétegek kiszolgáltatott helyzetét tükrözik az okiratok. A súlyosan eladósodott szabad munkavállalók arra kényszerültek, hogy szerződéses úton a rabszolgához hasonló függőséggel járó jogviszonyokba lépjenek.

Ugyanakkor a *paramoné* szerződések dogmatikailag érdekes példát szolgáltatnak arra, hogy az eredetileg egyéb gazdasági tartalommal rendelkező szerződések formuláját (különösen a kölcsönszerződését) hogyan lehet leleményesen eltérő tartalmak megvalósítására felhasználni, így például munkavégzésre irányuló jogviszonyok jogi vázává alakítani.

EVA JAKAB

ARBEITNEHMER IN DER ANTIKEN GRIECHISCHEN VERTRAGSPRAXIS

(Zusammenfassung)

Der vorliegende Beitrag lädt zu einem Exkurs in die Welt der griechischen Papyri Ägyptens ein: Eine reiche Anzahl von Dokumenten berichtet über atypische Rechtsgeschäfte, die Arbeitsverhältnisse zum Inhalt haben. Im Rahmen dieser Studie wird nur der so genannte Paramone-Vertrag näher erörtert. Das griechische Wort *paramone* heißt „Ausharren, Durchhalten“ — hier geht es darum, dass der Arbeitnehmer in dem Dauerschuldverhältnis „ausharren“, d.h. vor dem Ablauf der vereinbarten Frist nicht kündigen soll. Diesem Vertragstypus ist eigen, dass der Arbeitgeber dem Arbeitnehmer ein Darlehen valutiert. Der im voraus ausbezahlte Betrag dient einerseits als obligationsbegründendes Element (aus diesem Faktum kann dem Gläubiger eine Klage gewährt werden). Andererseits die in Empfang genommene Summe tritt in der Funktion einer Kautions auf: Im Falle einer Nichterfüllung droht dem Arbeiter die unmittelbare Klage auf die Rückzahlung des ganzen Betrages und zusätzlich auch der Vertragsstrafen.

²² Ókori úrmérték, 1 *artaba* körülbelül 36 liter tett ki – elsősorban Egyiptomban volt használatos.

²³ Az ókori Egyiptom gazdaságára jellemző, hogy viszonylag kevés készpénz volt forgalomban. Ezért az ellenérték számos szerződésben természetben került kiegyenlítésre.

²⁴ Vö. HENGSTL, *Arbeitsverhältnisse*, 22. p.